

# Kad nemateriālais kultūras mantojums ietver Brazīlijas vietējo realitāti: piezīmes no Pernambuko štata Brazīlijā

Paula Dossantosa (*Paula Assunção dos Santos*) un  
Eleina Millere (*Elaine Müller*)

## Ievads

Pēdējās desmitgadēs attieksmē pret Brazīlijas kultūras mantojumu ir notikušas lielas pārmaiņas. Šo pārmaiņu nozīmīgi aspekti ir kultūras mantojuma instrumentu pieaugoša demokratizācija, jaunu ieinteresēto pušu iesaistīšanās un to saistība ar jauno kultūras mantojuma politiku. Šīs pārmaiņas atbalsojas arī citās pasaules daļās. Tomēr Brazīlijā tās raisa īpašas asociācijas, jo arvien lielāku vietu valsts kultūras vadībā ieņem sociālās un masu kustības.

Ievērojamās pārmaiņas darbā ar nemateriālo kultūras mantojumu (NKM) atspoguļojas arī sabiedriskās kustības nozīmībā un sociālo prasību ietekmē uz tiesiskās aizsardzības instrumentu un citu politisko līdzekļu attīstību un pielietošanu. Vietējā līmenī šo pārmaiņu sekas ir neaptveramas – tās ir radījušas jaunu darbības lauku un atmodinājušas lielas cerības. Interesanti, ka šī nav kārtējā hierarhiskā sistēma. Aizsardzības instrumentu un profesionālā diskursa struktūras piedāvātās iespējas un NKM praksi ir pārņēmusi arī virkne ieinteresēto pušu un kultūras kopienu, pārvēršot to imperatīvā lokālas nozīmes jautājumā.

Lai pētītu jauno dinamiku darbā ar Brazīlijas NKM, izšķirīga nozīme ir mantojuma pārņemšanas faktoram, īpaši attiecībās starp valsti un vietējo realitāti. Lai iztīrātu dažus šīs kompleksās dinamikas aspektus, šajā nodaļā tiks izmantoti piemēri no Brazīlijas ziemeļaustrumu štata – Pernambuko.

Raksturojot sistēmas struktūru, dalībniekus, mērķus un citus elementus, kas darbu ar NKM pārvērš vispusīgā pasākumu kopumā, šī nodaļa piedāvā aplūkot NKM jēdzienu no minēto faktoru perspektīvas, tas ir, spējas iedarboties uz sabiedrību, jo īpaši vietējā līmenī. Brazīlijas NKM raksturīgie aspekti tiks iztīrāti nākamajā nodaļā.

## NKM faktori un nozīmīgākie sasniegumi Brazīlijā

Daudzi Brazīlijas NKM mūsdienu faktori ir saistīti ar NKM kā jauna mantojuma diskursa profesionālās darbības un industrijas globālu veidošanos. Virkne publikāciju<sup>1</sup> uzsver UNESCO atbalstu NKM politikas un prakses attīstībai pasaulē. 2003.gadā pieņemtā *Konvencija par nemateriālā kultūras mantojuma aizsardzību*<sup>2</sup> simbolizē politisku pagrieziena punktu attiecībā uz mantojuma nesēju centrālo lomu NKM saglabāšanā. Vienlaicīgi konvencija radīja priekšnoteikumus jaunām aktivitātēm vietējā līmenī, balstoties uz valsts politiku un visa veida regulējošo instrumentu stiprināšanu.

„Šie pasākumi atklāj, cik lielā mērā profesionālās mantojuma aktivitātes atšķiras no tā mantojuma, kas būtu jāsaglabā (...), tā dramatisms izpaužas spējā radīt kapacitāti kaut kā jauna, tai skaitā, starptautiski atzīta mantojuma jēdziena,

<sup>1</sup> Piemēram, UNESCO 2004; Smith 2009; *International Journal of Intangible Heritage*, 2008, vol3, u.c.

<sup>2</sup> Brazīlija parakstīja šo konvenciju 2006. gadā.

kultūru inventarizācijas, kultūrpolitikas, dokumentēšanas, arhīvu, pētniecības institūtu un tamlīdzīgu lietu, radīšanai” (Kirshenblatt-Gimblett 2004, 55).

Pašreizējā intelektuālajā diskursā tiek diskutēts par tradicionālā mantojuma saglabātāju perspektīvo nozīmi praktizējošo komūnu līdzdalībā NKM pārvadē. Profesionālās pieejas pieaugošā ietekme uz NKM un centieni nodrošināt mantojuma turpināšanos pastiprina prasības pēc mantojuma pārvaldības instrumentu demokratizācijas un jaunu uzdevumu deleģēšanu mantojuma institūcijām (Alivizatos, 2009). Neraugoties uz to, diskusijas par NKM ietekmi uz mantojuma institūcijām arvien vairāk pievēršas esošo kolekciju nemateriālajai dimensijai vai tradicionālo saglabāšanas stratēģiju atbilstībai. Daudz sarežģītāki ir jautājumi, kas skar cilvēku līdzdalības nosacījumus un viņu ietekmi nemateriālā kultūras mantojuma nozīmes definēšanā un attīstībā.

Izšķirīgs NKM aspekts ir kultūras un mantojuma loma globālajā attīstības stratēģijā. Viens no ilgtspējīgas attīstības paradigmas aspektiem, kurā balstās NKM, ir saistība starp nemateriālo mantojumu un ekonomiku. „Nemateriālā kultūras mantojuma parādīšanos noteica izpratne par tā ekonomiskās vērtības kontekstu” (Matsevich 2009, 225). Šī vērtība tiek pārvērsta par kultūras kapitālu un iekļauta tūrisma industrijā visā pasaulē (to sekmē gan kultūras mantojuma saraksti, gan citi veidojumi). NKM novērtēšana attīstības aspektā prasa arī sociopolitiskās perspektīvas atzīšanu, kas diskusijās par mantojumu liek runāt arī par pilsonības, vienlīdzīgu iespēju un emancipācijas idejām. Šis aspekts ir ļoti raksturīgs Brazīlijai, kurā rodama spēcīga sociālā diskursa tradīcija mantojuma jomā – patlaban, jaunajā NKM periodā, tas kļuvis jo acīmredzamāks.

Atkarībā no šo un citu NKM aspektu īstenošanas pakāpes to specifiskajā kontekstā, vietējā ietekme var izpausties dažādos elementos. No vienas puses, mums tiek uztiēpti jauni noteikumi; no otras puses, leģitimējošie instrumenti ir kļuvuši pieejami dažādiem, tai skaitā vietējiem, procesa dalībniekiem. Turklāt, pēc vietējās iniciatīvas tiek veikti tiešie ieguldījumi, atjaunota mijiedarbība starp profesionāliem un institūcijām, palielinās tūrisma ietekme un vērojamas citas izmaiņas, ko sekmējušas NKM vajadzības un aktualitātes. Tomēr NKM ir kas vairāk nekā tikai mantojums. Tas ir jāuztver kā faktors, kas, būdams aktīvs vietējā līmenī, prasa jauno mantojuma uzturētāju un lietotāju (tāpat arī mantojuma tiesību) atzīšanu, nosaka aprīkojumu, uztiepj savu valodu un tādējādi paplašina NKM apmaiņas ceļus nacionālā un globālā mērogā. Bez ieguvumu un zaudējumu izvērtēšanas, svarīgs ir arī jautājums, cik lielā mērā nemateriālā mantojuma nesēji un citas sabiedrības ieinteresētās puses ir spējušas (in)formēt šo faktoru.

Kā NKM<sup>3</sup> faktors veidojas Brazīlijā? Viens no nozīmīgiem tā balstiem ir cerības, ko devis sociālās iekļaušanas projekts, kurš ietiecas valsts nesenā pagātnē, padarot NKM faktoru materiālāku kopš prezidenta Lulas stāšanās amatā 2003.gada janvārī.

Saikne starp priekšstatiem par nemateriālo mantojumu un sociālajiem jautājumiem ir skaidri iezīmējusies oficiālajā mantojuma diskursā kopš 1970. gadiem, kad valsts tika uzlūkota kā „nozīmīgs partneris sabiedrības grupu un komūnu atbalstīšanā, lai nodrošinātu tām tiesības radīt un saglabāt kultūru” (Londres, 2004, 170). 1988.gada

---

<sup>3</sup> Termins NKM (angliski – ICH) tiek lietots saistībā ar NKM argumentu, radot faktoru, kas ir aktīvs vietējā līmenī un mazāk saistīts ar nemateriālā kultūras mantojuma raksturu. Termins NKM netiek plaši lietots Brazīlijā, lai gan tas ir pieminēts UNESCO izdotajā ziņojumā (Castro, 2008).

Konstitūcija (pieņemta pēc 20 gadu ilgas militārās diktatūras) identificē Brazīlijas mantojumu kā identitāti raksturojošo iezīmju, dažādu sabiedrības grupu rīcības un atmiņas nesēju. Papildus dažādu sociālo partneru un viņu kultūras aktivitāšu nozīmes atzīšanai, Konstitūcija nosaka, ka „atbildība par mantojuma saglabāšanu ir jādala publiskā sektora un sabiedrības starpā” (Londres 2004, 169).

Konkrētas iniciatīvas nemateriālā mantojuma jomā tika uzsāktas 1990.gadu beigās. To rezultātā 2000.gadā tika radīts Nemateriālā mantojuma reģistrs un NMK programma. Brazīlijas NKM institucionalizēšanā ir rodama saistība ar kultūru. Identitātes apziņas veidošanās procesā kultūra *piesavinās* objektus, paražas un vietas. Šiem objektiem, paražām un vietām tiek piedēvēta jauna nozīme un vērtība, un tās kļūst par kultūras raksturotājām, tas ir, tās raksturo piederības sajūtu, piedalīšanās sajūtu, vietas sajūtu (IPHAN 2006, 20). „Tās kļūst par to, ko tautas valodā sauc par kultūras „saknēm”” (IPHAN 2006, 20). Kultūras sakņu jēdziens tiek izmantots NKM diskursā un politikā, lai atbalstītu, pirmkārt, dzīvo kultūras vērtību veidotāju un nesēju aktīvu līdzdalību identifikācijas, atzīšanas un atbalsta procesos (lai garantētu šo vērtību reprodukciju un kontinuitāti), otrkārt, projektus, kuri vērsti uz sociālo un vides apstākļu uzlabošanu, kas nepieciešama dzīvo kultūras vērtību radīšanai, reproducēšanai un tālāknodešanai (IPHAN 2006, 20).

Attīstības stratēģijas kontekstā viedoklis par NKM Brazīlijā darbojas kā kultūras daudzveidības un sociālās iekļaušanas instruments (Castro, 2008), un „patlaban priekšroka nepārprotami tiek dota populāro kultūru aizsardzībai” (Arantes 2008, 31). Kopš 2003.gada Kultūras ministrija nodarbojas ar trim galvenajiem jēdzieniem: 1) kultūras antropoloģiskais jēdziens, kas radīja jaunas iespējas izpausmes formām, kuras līdz tam valsts politikā tika ignorētas. Kā teikusi Olindas pilsētas *candomblé* (sena afrikāņu reliģija – tulk. piez.) tempļa (*terreiro*) un kultūras centra (*o Coco de Umbigada*) priesteriene *Beth de Oxum*, „prezidenta Lulas valdīšanas laikā mūsu *batucadas* (sambas paveids, kam raksturīga ritmiska, strauja melodija, ko izpilda galvenokārt izmantojot sitamos instrumentus un dziedāšanu – tulk. piez.) no policijas problēmas kļuva par politisku jautājumu<sup>4</sup>”;

2) kultūra kā pilsonība, kas pamato prioritārā statusa piešķiršanu minoritāti atbalstošai politikai. Neraugoties uz kritiku, kas vērsta pret šo stratēģiju, gan nemateriālā mantojuma, gan kultūrpolitikas ideja ir vairojusi „pilsonības sajūtu” Brazīlijā, valstī, kurā piedzīvota viena no lielākajām sociālajām netaisnībām pasaulē;

3) ideja par kultūras lomu ekonomikā, novērtējot tās ietekmi ne tikai uz kultūras identitātes, bet arī ieņēmumu pieaugumu. Kultūrpolitika var dot ieguldījumu finansiālās vērtības pievienošanai daudzām kultūras manifestācijām. Piemērs ir Nemateriālā mantojuma reģistra izmantošana autentiskuma apliecināšanai. *Paneleiras de Goiabeiras* (tradicionālu keramikas trauku izgatavošana – tulk. piez.) gadījumā Espirito Santo štata amatnieku gatavotajiem keramikas izstrādājumiem ir piestiprināts apliecinājums, ka šis produkts ir nacionālais kultūras mantojums.

Darbības politikas, vietējo dalībnieku un sabiedrības ieinteresēto pušu mijiedarbībai ir ierādīta nozīmīga vieta Brazīlijas Kultūras ministrijas (BKM) pašreizējās aktivitātēs. Šī mijiedarbība īstenojas dažādos veidos. BKM pārraudzībā esošais Nacionālais Vēstures un mākslas mantojuma institūts (NMMI) pārvalda NMK saglabāšanas un veicināšanas

<sup>4</sup> Interesanti atzīmēt, ka portugāļu valodā vārds ‘política’ apzīmē gan idejisko politiku, gan darbības politiku (tāpat kā latviešu valodā, atšķirībā no angļu valodas, kurā tiek lietoti divi vārdi – “politics” un “policy” – tulk. piez.)

svarīgākos instrumentus un tiek uzskatīts par galveno rekomendējošo institūciju valstī gan konceptuālajos, gan metodiskajos jautājumos<sup>5</sup> (Castro, 2008). Nacionālais nemateriālā mantojuma reģistrs ir šis pilnvarojošais instruments un, saskaņā ar likumu, var tikt papildināts tikai pēc kolektīva lūguma, ko izteikusi ļaužu grupa vai valsts institūcija. Bez tam, specifiska pētniecības metodoloģija (Nacionālais kultūras uzziņu saraksts - *the National Inventory of Cultural References*) tiek reklamēta citu valsts, privāto un nevalstisko organizāciju vidē. Sarakstā tiek iekļauts Nacionālā nemateriālā mantojuma reģistrā fiksētais nemateriālais mantojums, taču saraksts tiek papildināts arī neatkarīgi no reģistra. Saskaņā ar pašreizējām NKM nostādnēm, zināšanu ieguve par kultūras manifestācijām nebūt nav pašmērķis. Šī procesa mērķis ir veicināt mantojuma nesēju iesaistīšanos un sagādāt informāciju (un konstatēt prasības) aizsardzības pasākumiem. Formāli šie pasākumi ir iekļauti aizsardzības pasākumu plānos un ir domāti nemateriālā mantojuma stāvokļa un pārvades uzlabošanai, izmantojot valdības aģentūru, vietējo spēku, privātā sektora un citu pušu apvienotās pūles. Aizsardzības pasākumi ietver pieeju izejmateriāliem, sabiedrības organizēšanu, kapacitātes vairošanu, ievadišanu tirgū un intelektuālo autortiesību aizsargāšanu. Šāda pieeja pastiprina NKM legalizēšanas un atbalsta dinamiku, kas ir atkarīga no dažādu sarunu biedru interesēm un savstarpējās saistības, no sabiedrības viedokļa virzības, izglītības ievirzes, sabiedrības masām, tirgus u.c. Tas pastiprina dažādu ieinteresēto pušu lomu vietējā kultūras mantojuma pasākumos. Nozīmīgs aspekts ir arī NKM tehniskā personāla nodrošināšana, kas darbojas reizēm kā pilnvarotais, reizēm kā advokāts vai vidutājs augsti politizētā attiecību tīklā.

Pastāv pieņēmums, ka ieguldījumiem ir jāsekmē kultūras vērtību turētāju iniciatīvu īstenošana, lai novērtētu viņu lomu sabiedrībā. Šai sakarā NKM institucionalizācijai ir vēl kāda fascinējoša šķautne – *Pontos de Cultura* („Kultūras karstie punkti”), kas ir Kultūras ministrijas Dzīvās kultūras programmas flagmanis. Dažādās kultūras jomās pilsoniskā sabiedrība ik gadu var iesniegt projektus atbalsta saņemšanai šīs programmas ietvaros. Līdz ar „titulu” viņi saņem valsts finansējumu. Finansējums ar nodomu ir ierobežots, lai sekmētu pašpārvaldi: iniciatīvas iekļaujas *Pontos de Cultura* tīklā kā ilgtspējības nodrošināšanas līdzeklis. Daudz kas attiecas uz nemateriālās kultūras saglabāšanu un komunikāciju, piemēram, *candomblé* tempļi, hip-hop grupas, *Griôs* (stāstnieki), iezemiešu teritorijas, vietējo sabiedrības grupu arhīvi u.c. *Pontos de Cultura* paver jaunas iespējas līdzdalībai kultūrā. Patlaban visā valstī ir apmēram 2500 *Pontos*. Tie veicina informācijas un izpausmes demokratizāciju, ļaujot atklāties dažādām sabiedrības grupām. Iespējams, vēl svarīgāk ir tas, ka viņi dod ieguldījumu solidaritātes un pilsonības sajūtas stiprināšanā starp kultūras un mantojuma personībām, jo tie aicina darboties kopējā tīklā un kļūt par jaunu spēku kultūras pārvaldības spēlē. Tā rezultātā uz vietas iegūtā pieredze gūst jaunus parametrus, strādājot ar NKM – nevis aizvietojo, bet esot dialogā ar politiku.

Bez Nacionālā vēstures un mākslas mantojuma institūta un Kultūras ministrijas arī citi Brazīlijas sabiedrības spēki pakāpeniski iesaistās NKM popularizēšanā. Universitātes sāk inkorporēt šo tēmu savās programmās; intelektuāļiem ir nozīmīga loma NKM diskursa konsolidēšanā. Muzeju un bibliotēku sektors ir kļuvis par visaptverošu

---

<sup>5</sup> Brazīlija tiek uzskatīta par valsti, kas NKM politikas jautājumos spēj sniegt rekomendācijas pasaules līmenī (Castro, 2008). Šī valsts spēlē aktīvu lomu UNESCO debatēs. Publikācijās par NKM ir atrodami raksti par Brazīliju, piem., UNESCO, 2004 un Smith, 2009.

politikas objektu, kas sasaista to ar plašāku kultūrpolitiku un līdz ar to arī ar NKM saistītiem jautājumiem, piemēram, atmiņu un kultūras mantojuma procesu aktīvu *piesavināšanos* (Dos Santos 2009). Tā kā valdības rīcība lielā mērā ir atkarīga no sadarbības ar ieinteresētajām pusēm un vietējiem dalībniekiem, praksi ietekmē arī tādi sektori kā tūrisms un rūpniecība. Ļoti svarīgi ir komunikācijas kanāli ar sabiedrību un sabiedriskajām kustībām. Tomēr iesaistīšanās nenotiek vienmērīgi. Ir svarīgi atzīmēt, ka iesaistīšanās kļūst arvien institucionālāka, virzoties no dialoga starp NKM personālu un mantojuma nesējiem uz augstāku lēmumu pieņemšanas līmeni.

Lai gan NKM faktors joprojām paplašinās, tā ietekme uz attiecībām starp cilvēkiem un nemateriālo mantojumu var tikt kvalitatīvi izvērtēta. Kā paskaidrots iepriekš, sociālās prasības tiešā veidā pastiprina NKM praksi, vienlaicīgi gūstot labumu no tās. *Pontos de Cultura*, iespējams, ir viens no spilgtākajiem piemēriem. Mazāk institucionalizētā līmenī var novērtēt, kā vietējā sabiedrība un sabiedriskās kustības izmanto NKM iespējas:

„Visbiežāk nemateriālā kultūras mantojuma atzīšana ir saistīta ar prasībām pēc sociālajām tiesībām, kas noteiktas 1988.gada Konstitūcijā, un no tās izriet tādu sociālo grupu kā kilombiešu<sup>6</sup>, pirmiedzīvotāju un *campesino*<sup>7</sup> teritoriālās prasības” (Toji 2009, 12).

To, kā NKM politika saistās ar vispārēji pieaugošo pilsonības apziņu Brazīlijā, ilustrē šāds kuriozs notikums. Sanpaulo pārtikas tirgū strādājošais municipālais apsargs izlasīja avīzē, ka Bahijas štata *candomblé* reliģiskā kustība pieprasījusi *baiana* etniskajai grupai tradicionālā afrobrazīliešu kulta ēdiena *acarajé* pagatavošanas reģistrāciju tradicionālo amatu sarakstā. Viņš piegāja pie baianu sievietes, kas sēdēja tirgū aiz *acarajé* letes, un sāka skaidrot pircējiem, ka šī sieviete tagad ir nacionālais kultūras mantojums. Ap viņu izveidojās neliels pūlis, kas uzsāka dzīvu diskusiju. Nākamajā dienā sieviete devās uz tuvējo IPHAN biroju, lai pieprasītu savas jaunās tiesības un nacionālā mantojuma apliecību!

Šī nodaļa deva vispārēju ieskatu Brazīlijas NKM struktūrā un raksturā un iztīrāja šī mantojuma attiecības ar dažām sabiedrības ieinteresētajām pusēm. Nākamā nodaļa aplūkos NKM politikas īstenošanās dinamiku Pernambuko štatā un dažas ietekmes (izmaiņas, problēmas, cerības), ko tā rada vietējā līmenī.

## **Piezīmes no Pernambuko**

Bieži tiek minēts, ka Pernambuko štats ir viena no bagātākajām un aktīvākajām kultūras izpausmes vietām valstī. Patlaban Nacionālajā nemateriālās kultūras pieminekļu reģistrā visvairāk ir iekļautas kultūras vērtības no Pernambuko štata (divas no sešpadsmit, bet reģistrācijas procesā atrodas piecas no divpadsmit). Reģistrā ir iekļauts Karuaru tirgus (*Feira de Caruaru*) – viens no Brazīlijas lielākajiem un visā valstī pazīstamākajiem brīvdabas tirgiem, kurā tiek piedāvāti vietējo iedzīvotāju radītie produkti un tautas mākslas izstrādājumi – un frevo – ritmiska deju mūzika, kas cieši asociējas ar

<sup>6</sup> Tulkotāja piezīme - kilombieši (*quilombolo*) ir afrikāņu izcelsmes Brazīlijas iedzīvotāji, kas dzīvo nomaļās apmetnēs, sauktās par kilombo (*quilombo*). Šie cilvēki lielākoties ir no plantācijām aizbēgušo vergu pēcnācēji.

<sup>7</sup> Tulkotāja piezīme – *campesino* ir pirmiedzīvotāji, kuru pamatnodarbošanās ir zemniecība.

karnevāliem Resifi un Olindas pilsētās. Pernambuko kapoeira – dejas un karamākslas paveids – tiks iekļauts Kapoeiras nacionālajā reģistrā. Šie trīs objekti ir iekļauti aizsargplānā, kurš paredz dažādus objektu specifikai atbilstošus pasākumus. Aizsargplāni ir saistīti ar vietējiem apstākļiem un ietver ne tikai tehniskus, bet arī sociālus un politiskus pārvēdojumus.

Nepārprotami, frevo tika iekļauta reģistrā pēc Resifi pilsētas vadības lūguma. Reģistrs vēlējās atzīmēt frevo simtgadi 2007.gadā. Gada garumā ilgušie simtgades atzīmēšanas mārketinga pasākumi deva ievērojamu ieguldījumu – vairāk gan tūrisma industrijai un pilsētas tēlam, nevis frevo izpildītājiem. Neatkarīgi no „politiskās gribas”, reģistrācijas process uzņēma tādu ātrumu kā frevo mūzikas ritmi, ilgstot tikai sešus mēnešus ierasto astoņpadsmit mēnešu vietā. Sākoties reģistrācijas procesam, veidojās intensīvs dialogs starp mantojuma profesionāļiem un mūziķiem, dejotājiem, maestro un cilvēkiem, kas saistīti ar dažādiem klubiem (*agremiações*). No šī dialoga kļuva skaidrs, ka frevo dejas tradīcija ir ļoti dzīva un tālu no izzušanas riska. Bija nepieciešams investēt klubos, orķestros un mūziķos, kā arī šīs tradīcijas vēsturi apliecinošās dokumentācijas saglabāšanā. Par aizsardzības projektu prioritāti kļuva klubu institucionalizēšana, lai tie varētu piedalīties finansējuma piesaistes konkursos. Tomēr steiga, ar kādu tradīcija tika iekļauta reģistrā, neturpinājās aizsardzības iniciatīvu attīstībā. Dažādas aizķeršanās radija neapmierinātību frevo dejas praktizētājos. Viens no šķēršļiem saistās ar paša reģistra likuma ierobežojumiem, kas neparedz pienācīgu valsts naudas nodošanu nemateriālā mantojuma nesējiem un tāpēc bremsē tādas vienkāršas darbības kā grāmatveža pieņemšana (prasība *agremiações* klubu gadījumā). Saskaņā ar īpaši šim gadījumam nolīgtā jurista teikto, problēmas sakne ir faktā, ka patiesībā šis likums neparedz Nacionālā vēstures un mākslas mantojuma institūta sadarbību ar cilvēkiem pēc konkrētās kultūras vērtības iekļaušanas reģistrā.

Šī ir tikai viena no problēmām, ieviešot publisko instrumentu mantojuma nesēju ieguldījuma atbalstīšanai. Bez tam, vēl pavisam nesen materiālā mantojuma saglabāšanā prakse nebija Nacionālā vēstures un mākslas mantojuma institūta prioritāte. Problēma joprojām ir personāla izglītošana – tas attiecas uz antropologiem un specifisku kultūras izpaušmju speciālistiem, kā arī pašiem mantojuma nesējiem – un profesionālās varēšanas apzināšanās institūta vecākā gadagājuma personālā.

No kontaktiem starp NKM personālu un sabiedrības grupām ir kļuvis skaidrs, ka cilvēkiem joprojām ir grūti apzināties NKM jēdziena, reģistra, aizsardzības pasākumu un ar tiem saistīto iespēju nozīmi. Sabiedrības grupas bieži apšaubā šo iniciatīvu ietekmi – ja tāda vispār ir – uz viņu dzīvi. Atkal un atkal tiek runāts par tūlītējiem dzīves apstākļu uzlabojumiem. To labi ilustrē reakcija pēc kapoeiras reģistrēšanas: meistars, kurš svinēja kapoeiras „nematerializēšanas” aktu; kāds cits, kurš nākamajā nedēļā zvanīja uz Nacionālā vēstures un mākslas mantojuma institūtu un vaicāja, kad viņš varēs sākt saņemt savu pensiju; dispuṭi un apsūdzības, nosakot, kurš ir vairāk un kurš mazāk cienīgs saukties par kapoeiras meistar.

Vietējo NKM norišu komplicētajā konstrukcijā ievijas dažādi kritēriji un ieinteresētās puses. Kā piemēru var minēt Pernambuko Reģionālo dzīvā mantojuma reģistru, kurā ietverti populārās kultūras metožu, prasmju un zināšanu nesēji. Ieinteresētie indivīdi un grupas var pieteikt savu kandidatūru. Viņiem ir jāpasniedz noteikti kritēriji – gan subjektīvie (kultūras vērtība), gan objektīvie (ienākumi un vecums), lai kvalificētos nelielai mūža stipendijai. Īpaša „kultūras personību” komisija izvirza trīs kandidātus

nacionālajai Kultūras komisijai, kura pieņem gala lēmumu. Šai padomei nav pienākums respektēt komisijas ieteikumu vai pat apstiprināt kādu personu vai grupu. 2008. un 2009. gadā neviens no izvirzītajiem kandidātiem netika iekļauts reģistrā. Dažādi izkropļojumi ļauj šim politikas instrumentam pakļauties vairāk politiskajiem, nevis tehniskajiem kritērijiem. Papildus jau tā grūti apliecināmajiem tehniskajiem kritērijiem, kandidātiem ir jāiziet rūpīga pārbaude, apliecinot atbilstību politiskajām interesēm, šai gadījumā – sīkai, vietēja rakstura un neskaidrai politikai.

Lai gan mums joprojām trūkst NKM politikas iedarbības vispārēja izvērtējuma (īpaši attiecībā uz reģistru un aizsardzības plānu), no pieredzes šajā jomā var teikt, ka uzsāktie procesi ir radījuši lielas cerības praktizējošajās sabiedrības grupās. Šīs cerības vēl nav pilnībā attaisnojušās. Ieguvumi ir vairāk subjektīvi, saistīti, piemēram, ar pašvērtējumu vai vietējo ražojumu tirgus cenas paaugstināšanos. Interesanti ir arī tas, ka, izņemot vienu gadījumu, visi lūgumi Pernambuko nemateriālā mantojuma reģistrācijai ir nākuši no reģionālajām vai vietējām pašvaldībām, nevis no pilsoniskās sabiedrības. Šķēršļi, kas traucē NKM ieceru īstenošanu, varētu izraisīt, piemēram, nemateriālā mantojuma reģistra kalpošanu vairāk kultūrtūrisma industrijai nekā efektīvam praktizējošo sabiedrības grupu atbalstam. Kā redzams gadījumā ar frevo, „mārketinga likumība” nereti spēlē nozīmīgu lomu, liekot pašvaldībām pieteikt mantojumu reģistram.

Augšminētais piemērs skar vienu no debatēs par NKM izskanējušiem pamatjautājumiem: dialektiku starp produkta loģiku un procesa loģiku. Tā kā reģistrācijas akts tiek uztverts kā atzīšanas un autentiskuma apliecinājums, tad tas pats par sevi rada „produktu”, kas var tikt izmantots dažādos veidos un kuru var izmantot dažādas ieinteresētās puses. Protams, kultūras vērtību reģistrācijas akts nav pašmērķis pašreizējā NKM politikā (vismaz teorētiski). Tas ir līdzeklis daudz komplicētākā pieejā, kas atkāpjas no prasības balstīties kultūras procesu vērtībā un ir virzīts uz procesos balstītu darbību/akciju pastiprināšanu. Šo darbību pamatā ir uzskate, kas balstās mantojuma nesēju līdzdalībā un aizsardzības plānos, kuru pamatā ir sociālo un vides apstākļu uzlabojumi ar mērķi uzturēt šo kultūras procesu kontinuitāti.

2008.gadā Nacionālais vēstures un mākslas mantojuma institūts un Kultūras ministrija lūdza iekļaut kapoeiru Nacionālajā nemateriālā mantojuma reģistrā. Kapoeiras autentifikācija ir plašs projekts, kura gaitā tiek izvērtēta šīs kultūras manifestācijas kā simbola (kā Brazīlijas identitātes izpausmes) nozīmība valstī un ārpus tās robežām. Šī projekta radītais diskurss norāda uz nepieciešamību novērtēt kapoeiras meistarību arodu un vienoties ar citām ministrijām par iespēju nodrošināt viņiem sociālos labumus (pensiju u.c.). Reģistrs tika veidots, par pamatu ņemot kapoeiras praktizēšanu trijos štatos: Riodežaneiro, Baijā un Pernambuko.

Tajā pašā laikā tas radīja jaunu vērtību, un reģistrs uzspieda jaunas prasības šai kultūras vērtībai. Brazīlijai ir raksturīgi divi galvenie kapoeiras veidi: Angolas kapoeira (afrikāniskāks paveids) un reģionālā kapoeira (kareivīgāks paveids). Pernambuko praktizētā kapoeira neiederas nevienā no minētajām modalitātēm, jo tā bieži vien ir sajaukums vai pat nav pielīdzināma nevienam no šiem iedalījumiem. Kurš no kapoeiras veidiem ir atzīts par nacionālo mantojumu? Reģistrs cenšas konstatēt elementus, kuri laika gaitā atkārtojas un kurus var uzskatīt par vienas un tās pašas kultūras vērtības dažādām šķautnēm. Tāpēc „produkta” radīšanas būtībā neizbēgami ir kaut kāda samākslotības deva.

Nemot vērā to, ka kultūras sabiedrība pasīvi neabsorbē vērtības un leģitimitāti, kas piedēvētas ārējām saglabāšanas institūcijām, kultūras daudzveidības zīmes bieži tiek transformētas kultūras atšķirību manifestācijās politiskajā sfērā (Arantes 2008, 32). Šai sakarā Pernambuko dzīvojošie praktiķi atbildēja ar prasību identificēt atšķirības starp vietējo kapoeiru un tās paveidiem citviet valstī, tādējādi aktīvi līdzdarbojoties vispusīga reģistra izstrādāšanā. Bez „autentiskuma” izpausmes veicināšanas šis process arī pastiprināja diskusijas (sacensību) starp grupām, kas zināmā mērā iekļaujas kapoeiras kultūras būtībā. Tomēr viens no visaizraujošākajiem šīs lietas iznākumiem ir saistīts ar brīžiem, kad praktizētāji pacēlās pāri strīdiem un apvienojās cīņai par kopīgajām interesēm un prioritātēm. Scenārijā, kurā vietējo interešu neatliekamie jautājumi ir tieši atkarīgi no plašākām vienošanās sarunām (par „produktu” un „procesu”, par vietējo un nacionālo utt.), mantojuma nesēji konstatē, ka ir kļuvuši par politisku spēku – šim nolūkam izmantojot arī savas „kultūras atšķirības”. Par laimi šķiet, ka nākotnē sabiedriskās kustības ir iespējams pacelt daudz būtiskākā un noturīgākā līmenī. Kapoeiras grupas, patlaban Pernambuko tādas ir 48, sadarbības tīkli un NKM profesionāļu atbalsts var dot ieguldījumu daudz demokrātiskākas NKM aģentūras izveidošanā Brazīlijā.

### **Nobeigums: jaunās realitātes solījumi**

Brazīlijas nemateriālā mantojuma īstenošanas scenārijs vienmēr ir bijis ļoti neviendabīgs. Jaunā NKM aģentūra ir bijusi atbildīga par kvalitatīvu izmaiņu ieviešanu vietējā līmenī, par tādu prasību izvirzīšanu un jaunu darbību uzsākšanu, kas balstās sabiedrības ieinteresēto pušu mijiedarbībā. Ietekmes un mijiedarbības paņēmieni tīkls sekmē komplicētu spēka un sarunu spēli. Tam ir arī tiešs iespaids uz nemateriālā mantojuma struktūru un kultūras procesu dinamiku.

Izmaiņas, kas tika ieviestas darbā ar nemateriālo mantojumu un ir minētas šajā nodaļā, attiecas uz šādām tēmām: jaunu normatīvo instrumentu ieviešana un jaunu NKM „produktu” autentifikācija, kas pieejami dažādām sabiedrības ieinteresētajām pusēm; iespējas, kas vērstas uz kultūras procesu dzīvīguma nodrošināšanu rada arī prasību pēc ļoti praktiskiem uzlabojumiem mantojuma nesēju dzīvē; NKM profesionāļa kā (politiskā) vidutāja un advokāta loma; sabiedrības līdzdalības pieaugošā institucionalizācija un profesionalizācija; mantojuma nesēju iespējas ietekmēt NKM faktoru plašākās nacionālajās interesēs un augstākā līmenī nekā konsultēšana.

Šie jaunie virzieni darbā ar nemateriālo mantojumu turpina paplašināties. Daudzi šķēršļi kalpo par izaicinājumu šo ambīciju sekmīgai īstenošanai – birokrātija un grūtības politisko instrumentu izmantošanā ir tikai daži no tiem. Turklāt, ir skaidrs, ka, pretēji sabiedrības cerībām, NKM aizsardzības un citi pasākumi var tikt īstenoti tikai ilgtermiņā.

Pašreizējā pieeja nemateriālajam kultūras mantojumam ir konstrukcija, kas paredzēta plašākam sabiedrības projektam. Tam nepieciešama komunikācijas kanālu atvēršana un dažādu ieinteresēto pušu ietekme. Minētie piemēri rāda, ka reizēm smagas sarunas – īpaši starp valsti un mantojuma nesējiem – veido kompleksu vadības spēli kultūras laukā. Šajā nozīmē Brazīlijas sociālajai dinamikai simptomātiska ir arī vilšanās un neapmierinātība.

Rezūmējot varētu teikt, ka līdzdalība NKM jomā reprezentē konkrētu NKM līdzekļu un lēmumu pieņemšanas iespēju demokratizāciju politiski leģitīma projekta ietvaros, kas paredz piespiedu institucionalizēšanos. Pats būtiskākais ir jautājums par to, vai pašreizējie risinājumi ir labākie, domājot par nākotni, un kā tie ietekmēs to cilvēku dzīves, kuri rada un ar savu dzīvesveidu saglabā šo kultūras mantojumu. Patlaban mums nav pietiekami līdzekļu, lai to izvērtētu un uzturētu dialogu ar mantojuma nesējiem (īpaši tiem, kuri nav organizēti institucionālā veidā).

Viens no NKM politikas principiem paredz to, ka investīcijas darbojas tikai kā sākotnējais grūdiens, virzoties uz ilgtspējīgāku realitāti, kurā sabiedrība uzņemas atbildību par kultūras vērtībām un to izmantošanu. Tā rezultātā neizbēgami palielinās to sabiedrības grupu spēks, kuras valsts līdz šim ir ignorējusi, palielinot šo grupu kapacitāti, ļaujot tām ieņemt arvien nozīmīgāku vietu valsts kultūras vadībā. Šajā sakarā cerības uz demokratizāciju ir rodamas revolucionārajā potenciālā, kāds piemīt NKM sfērā radītajiem tīklojumiem, sadarbībā, kas veidojas starp profesionāļiem, tautas masām un sociālajām kustībām, un iespējās īstenot pieaugošo pilsonības sajūtu kā nozīmīgu pārmaiņu spēku.

## **Bibliogrāfija**

Alivizatou, Marilena, 2008 Contextualizing Intangible Cultural Heritage in Heritage Studies and Museology, *International Journal of Intangible Heritage*, vol. 3, National Folk Museum of Korea, Korea

\_\_\_\_\_, 2009 Rethinking “Intangible Heritage” through preservation and erasure: perspectives from comparative museum ethnography, in *Sharing Cultures 2009* (eds Lira, Sergio, Amoeda, Rogerio et al), Green Lines Institute, Porto

Arantes, Antonio A, 2008 Africa-Brazilian Cultural References in National Heritage, *Vibrant*, vol.5 n.1, Associacao Brasileira de Antropologia, 20-33, available at [www.vibrant.org.br](http://www.vibrant.org.br) [9 January 2009]

Castro, Maria Laura Viveiros de and Londre, Maria Cecilia, 2008 *Patrimonio Imaterial no Brasil*. UNESCO, Educarte, Brasilia

Dos Santos, Paula Assuncao, 2009. *Mapping of the Heritage Field in Brazil*, SICA, Amsterdam, available at [www.sica.nl](http://www.sica.nl) [1 January 2009]

IPHAN, 2005 Patrimonio immaterial e biodiversidade, *Revista do Patrimonio* n 32, IPHAN, Rio de Janeiro.

\_\_\_\_\_, 2006 *O registro do Patrimonio Imaterial: Dossie final das atividades da Comissao do Grupo de Trabalho Patrimonio Imaterial*, IPHAN, Rio de Janeiro.

Kirshenblatt-Gimblett, Barbara, 2004 Intangible Heritage as a Metacultural Production in *Museum International*, vol 56, no 1-2, UNESCO.

Matsevich, I.J, 2009 The Conceptual basis of the re-evaluation of European intangible cultural capital, in *Sharing Cultures 2009* (eds Lira, Sergio, Amoeda, Rogerio et al), Green Lines Institute, Porto

Muller, Elaine and Franca, Joao Paulo, 2007. A “patrimonializacao” dos bens culturais de natureza imaterial: notas a partir das experiencias de Registro em Pernambuco, paper presented at the *VII Reuniao de Antropologia do Mercosul*, 23-26 July, Porto Alegre

Smith, Laurajane (ed.), 2009. *Intangible Heritage*. Routledge, London

Toji, Simone, 2009 Patrimônio Imaterial: marcos, referencias, politicas publicas e alguns dilemas, *Patrimonio e Memoria*, UNESP, vol 5 n 2, UNESP, Sao Paulo, 1-16

UNESCO, 2004 *Museum International*, vol 56, no 1-2

#### ĪSI PAR AUTORĒM

Paula Dossantosa ir Reinvarda Akadēmijas (Amsterdama) Starptautiskās maģistru programmas izpilddirektore. Viņa lasa lekcijas teorētiskajā muzeoloģijā, sociomuzeoloģijā un ētikā Reinvarda Akadēmijas maģistru programmā un ir Lusofona Universitātes (Lisabona) un Gēteborgas universitātes vieslektore. Paula Dossantosa ir ieguvusi muzeoloģes izglītību Riodežaneiro Universitātē, Brazīlijā, bet jau astoņus gadus dzīvo Amsterdamā. Viņa ir piedalījusies Kultūras fonda dibināšanā, kura mērķis ir sadarbības projektu īstenošana portugāliski runājošajās valstīs. Viņa aktīvi darbojas sociomuzeoloģijas jomā un sniedz konsultācijas mantojuma projektu īstenošanā, īpaši Nīderlandē un Brazīlijā. Paula Dossantosa ir Jaunās muzeoloģijas kustības (MINOM) valdes locekle.

Eleina Millere, antropoloģijas zinātņu doktore, ir muzeoloģijas lektore Pernambuko štata universitātē. Trīs gadus viņa strādāja par NKM speciālisti Nacionālajā Vēstures un mākslas mantojuma institūtā (NVMMI). Viņa piedalījās frevo un kapoeiras reģistrēšanā Pernambuko štatā, kas sekmēja ilgtermiņa kontaktu veidošanos ar praktizējošajām sabiedrības grupām.